

нарушений коммуникативно-речевой деятельности у детей дошкольного возраста с различными типами речевого дизонтогенеза позволил раскрыть сущность несостоятельности дефицитарных звеньев психической деятельности, которые принимают активное участие в коммуникативно-речевом развитии детей. Полученные **результаты** свидетельствуют о незрелости мозговой организации через обременение биосоциальных патогенных факторов во время развития центральной нервной системы и демонстрируют типичные признаки сформированности у детей с различными типами речевого дизонтогенеза сенсорно-интегральных функций головного мозга. Результаты эмпирического исследования могут быть использованы при разработке новых подходов к нейрологокоррекции коммуникативно-речевой деятельности.

Ключевые слова: коммуникативно-речевая деятельность, дизонтогенез, дети дошкольного возраста, нейропсихологическое обеспечения.

Lopatynska N.A. Peculiarity of neuropsychological support of communicative-speech activity of preschool children in conditions of dysontogenetic development. The article deals with the neuropsychological aspect of communicative-speech activity of children of preschool age with different types of speech dysontogenesis. **The urgency of the research** topic is due to the complex neuropsychological structure of the violations of communicative-speech activity and the practical significance of the study, which consists in implementing a systematic and integrated approach to the method of diagnosing the state of neuropsychological support for communicative-speech activity in preschool children with different types of speech dysontogenesis. The article attempts to establish mechanisms for violations of communicative-speech activity and violations of intrafunctional and interfunctional relationships. The article describes the state of formation of the molecule: inter-hemispheric asymmetry and interaction, sensorimotor integration and modulation, functional blocks of the brain; Features of the manifestation of stereotypic behavior, mechanisms of violations of communicative-speech activity in preschool children with different types of speech dysontogenesis are highlighted. The syndromic analysis of violations of communicative-speech activity in preschool children with different types of speech dysontogenesis allowed to reveal the essence of insufficiency of deficient parts of mental activity, which take an active part in the communicative-speech development of children. The obtained **results** testify to the immaturity of the brain organization due to aggravation of biosocial pathogenic factors during the development of the central nervous system and show typical signs of formation in children with different types of speech dysontogenesis of sensory integral functions of the brain. The results of empirical research can be used in developing new approaches to neurological correction of communicative-speech activity.

Key words: communicative-speech activity, dysontogenesis, children of preschool age, neuropsychological support.

Стаття надійшла до редколегії 25.05.2019 р.

УДК 373.016.011.33 : 613

«КРОКИ ПО ЖИТТЮ»: АДАПТАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ «ПРОГРАМИ 15» ДО ВПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Вадим Лютий,

кандидат педагогічних наук, доцент

Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна, luty@ukr.net

Валерій Петрович,

кандидат педагогічних наук, доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна, petrovichv@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.29038/2415-8143-2019-02-126-138>

Мета дослідження. В статті розглянуто стан профілактики ВІЛ та соціально небезпечних явищ в закладах загальної середньої освіти України та представлені результати пілотного впровадження адаптованої версії комплексної профілактичної тренінгової «Програми 15» в навчальних закладах Луцька та Черкас. Мета представленого дослідження: обґрунтування необхідності шкільних факультативних курсів профілактики ВІЛ та соціально небезпечних явищ і захворювань; презентація підтверджених експериментально профілактичних можливостей курсу «Кроки по життю», розробленого на основі «Програми 15». Методи дослідження. Під час виконання дослідження використовувався формувальний експеримент з групою порівняння (когортне дослідження). Дослідження проводилось серед учнів 8-10 класів,

частина з яких взяла участь у навчанні за програмою «Кроки по життю», інша – вивчала аналогічні теми лише в рамках нормативних дисциплін. Дані щодо результатів навчання в групах були піддані статистичному аналізу. Результат. Автори на основі аналізу емпіричних даних доводять ефективність програми «Кроки по життю» у формуванні коректних поглядів та безпечних настанов учнів щодо ВІЛ, контрацепції, вживання психоактивних речовин та побутового насильства й обґрунтовують можливість її застосування у якості факультативного курсу, що має доповнювати й розвивати знання і навички дітей, отримані в результаті вивчення нормативних дисциплін загальноосвітньої школи.

Ключові слова: ВІЛ-інфекція, соціально-небезпечне явище, соціальна профілактика, первинна профілактика, факультативний курс.

Вступ. Сучасна ситуація в нашій країні характеризується високим рівнем поширеності соціально небезпечних явищ і захворювань, одним із найнебезпечніших з яких є ВІЛ-інфекція. Україна залишається однією із небагатьох країн світу, де відбувається зростання ВІЛ-інфекції. За даними ЮНЕЙДС, Україна є другою за темпами й масштабами поширення ВІЛ-інфекції серед країн Східної Європи та Центральної Азії. За період 1987- травень 2019 рр. в Україні офіційно зареєстровано 341 084 випадків ВІЛ-інфекції серед громадян України, у тому числі 114 487 випадків захворювання на СНІД та 49 751 випадків смерті від захворювань, зумовлених СНІД [8]. Рівень поширеності вірусу у віковій групі 15-49 років становив 0,98%, тобто кожна сота особа репродуктивного віку з великою вірогідністю є носієм ВІЛ [2]. Кожною сьомою особою з тих, у якої протягом 2017 року було виявлено ВІЛ, була дитина. Основним шляхом поширення вірусу був і, на жаль, залишається статевий: цим способом протягом минулого року відбулося 64% нових інфікувань. Активізація статевого шляху передачі ВІЛ вказує на перехід епідемічного процесу з середовища людей, які вживають ін'єкційні наркотики (ЛВІН) через «групи-містки» до загального населення, що є провісником ускладнення епідемічної ситуації щодо ВІЛ-інфекції внаслідок сумісного впливу на перебіг епідемії парентерального та статевого шляхів передачі збудника.

Поширення ВІЛ тісно пов'язане з такими небезпечними соціальними явищами, як ризикована сексуальна поведінка, вживання алкоголю й наркотиків і насилля. За даними досліджень «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» (2014) та «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин» (2015), 54,9% хлопців та 33,9% дівчат до досягнення повноліття вже мали досвід сексуальних стосунків. Кожен четвертий хлопець і кожна третя дівчина віком 15-17 років із числа тих, хто вже веде активне статеве життя, не використовували презерватив під час останнього сексуального контакту. Майже 85% 17-річних хоча б раз вживали алкогольні напої протягом життя; кожен п'ятий хлопець і кожна десята дівчина пробували наркотики (переважно, продукти коноплі), біля 1% мали досвід ін'єкційного вживання наркотиків [3; 9]. За даними дослідження «Насильство щодо дітей в Україні» (2015), 67% українських дітей віком від 11 до 17 років зазнавали хоча б одного з видів насильства, були жертвами шкільного булінгу (цькування); про випадки психологічного насильства повідомили 45% дітей-учасників опитування, фізичного – 27%, економічного – 25%, сексуального – 21% [6; 7].

В Україні основні завдання з профілактики ВІЛ та соціально-небезпечних явищ серед молоді традиційно покладалося на шкільні нормативні (обов'язкові) дисципліни, присвячені проблемам здоров'я («Валеологія», «Безпека життєдіяльності», «Основи здоров'я»), а також на виховні навчальні програми і факультативні курси (наприклад, «Школа проти СНІДу», «Формування здорового способу життя і профілактика ВІЛ-інфекції/СНІДу», «За майбутнє без ВІЛ/СНІДу», «Обери життя без ВІЛ/СНІДу», «Сімейна розмова» тощо) [11]. Проте, як бачимо, значна частина українських дітей виявляється неготовою до зустрічі з соціально-небезпечними захворюваннями та явищами. Наведені вище факти вказують на те, що профілактика, побудована на одному лише інформуванні, не є достатньою для запобігання соціально-небезпечним захворюванням та явищам. Підлітки хоч і отримують інформацію, в тому числі й з надійних джерел (педагоги, медичні працівники), проте значною мірою вона носить суперечливий характер, не завжди розуміється й запам'ятовується підлітком, не інтегрується в його особистісні структури і не стає підґрунтями для безпечної поведінки. І навіть тоді, коли підліток знає та усвідомлює ризикованість тих чи інших дій, він не завжди

може скористатися іншими, безпечнішими способами поведінки. Для формування адекватного ставлення до соціально-небезпечних явищ і захворювань та послідовної безпечної поведінки, спрямованої на уникання даних проблем, у молодій людини необхідно розвинути комплекс життєвих компетентностей, зокрема вміння й навички самоконтролю й адекватної поведінки у ризикованих ситуаціях; здатність протидіяти маніпуляціям та тиску й орієнтуватися у суперечливій інформації, керуватися цінностями здоров'я, відповідальності та особистої гідності тощо. Досягнути цього в закладах загальної середньої освіти виключно в рамках нормативних дисциплін та традиційної виховних заходів важко.

Проблемі ефективності програм профілактики ВІЛ останніми роками було присвячено ряд публікацій українських дослідників. Н. Мирошніченко, розкриваючи питання профілактики ВІЛ/СНІДу у позанавчальній роботі зі старшокласниками, дає перелік необхідних педагогічних умов для формування готовності працівників соціальної сфери до профілактики ВІЛ/СНІДу, основними з яких є: планування профілактико-виховної роботи як невід'ємної частини всієї навчально-виховної роботи; вивчення та пропагування новітніх технологій профілактики та педагогічного досвіду, проведення відкритих занять, навчально-виховних заходів; розробка методичних, інформаційно-довідкових, рекламних матеріалів на допомогу класним керівникам, батькам, учням; створення інформаційно-консультативної служби для старшокласників в ЗЗСО із залученням медиків, соціальних працівників та педагогів з питань безпечної поведінки та репродуктивного здоров'я [5]. Л. Габора зазначає, що профілактика ВІЛ/СНІДу серед старшокласників буде ефективнішою у разі поєднання таких умов: оптимізація змісту, форм і методів профілактики ВІЛ/СНІДу серед старшокласників, організація систематичної інформаційно-просвітницької роботи з профілактики ВІЛ/СНІДу зі старшокласниками, здійснення системної теоретико-методичної підготовки педагогів до профілактики ВІЛ/СНІДу [1]. С. Страшко підкреслює необхідність проведення профілактики ВІЛ та ризикованої поведінки саме в загальноосвітніх навчальних закладах. Однак існуюча організація уроків з проблематики ВІЛ/СНІДу, на думку автора, має низку недоліків: інформація про ВІЛ здебільшого надається в контексті медичних і біологічних фактів поза реальними життєвими ситуаціями, в яких підлітки можуть уявити себе; вчителі, незалежно від віку учнів, традиційно пропонують лише один варіант сексуальної поведінки – утримання; школи не мають відповідних інформаційних матеріалів, адаптованих для різних вікових груп учнів; практично немає вчителів, готових до організації занять за такими темами і до використання сучасних методів активізації пізнавальної діяльності учнів; школа не надає учням відомості про служби, пов'язані з ВІЛ/СНІДом, де вони можуть одержати додаткову інформацію (телефони довіри, кабінети тестування, клініки для лікування інфекцій, що передаються статевим шляхом). С. Страшко зазначає, що ефективна профілактична програма має базуватись на вивченні конкретних особливостей поведінки учнів, що наражають їх на ризик інфікування і проводитись із застосуванням активних методів навчання, зокрема – тематичних тренінгів [11]. Узагальнення публікацій названих авторів дозволяють визначити вимоги до ефективної шкільної програми з профілактики ВІЛ та соціально-небезпечних явищ: відмова від суто інформаційного підходу, необхідність формування в учнів цінностей здоров'я і відповідальності та розвитку навичок безпечної поведінки, застосування інтерактивних форм та методів навчання. Проте ці вимоги не можуть бути реалізовані лише в рамках викладання нормативних шкільних дисциплін через особливості організації навчально-виховного процесу в школі.

Отже, на зважаючи на досить широкий спектр наукових та методичних розвідок, присвячених профілактичним програмам запобігання соціально небезпечних явищ і захворювань, зокрема ВІЛ-інфекції, проблема підготовки учнів шкіл до зустрічі з ними наразі не вирішена. Актуальним є аналіз досвіду первинної профілактичної роботи, що реально існує в Україні, та розробка на його базі і впровадження в навчальних закладах профілактичних програм із доведеною ефективністю.

Однією із програм профілактики ВІЛ та соціально-небезпечних явищ апробованою та адаптованою в Україні, є «Програма 15». Розроблена на основі всесвітньо відомої

міжнародної програми «Кроки по камінню» («Stepping Stones» Alice Welbourn) та адаптована в деяких пострадянських країнах, в тому числі й в Україні, «Програма 15» передбачає проведення шістнадцяти групових зустрічей з дітьми та їхніми батьками (або іншими значущими для дитини дорослими) протягом 3-4 місяців, присвячених таким темам, як: ефективне спілкування, стереотипи і упередження, цінності, любов та відповідальність, репродуктивне здоров'я, ВІЛ та засоби захисту від нього, алкоголь і психоактивні речовини (ПАР), запобігання насильству, людська та особиста гідність, відповідальність за своє життя, благополуччя, проходження через зміни. «Програма 15» є потужним інструментом профілактичної роботи, що пройшов апробацію в роботі з різними категоріями дітей і сімей та підтвердив свою ефективність [10]. Проте такі особливості «Програми 15», як тривалість та інтенсивність занять (одна-дві зустрічі на тиждень по 3 години протягом декількох місяців), необхідність командної роботи спеціально підготовлених і сертифікованих тренерів (до 8 осіб) і спеціально обладнаних приміщень для одночасної роботи чотирьох груп, що забезпечують ефективність програми, зокрема при роботі з специфічними категоріями дітей і сімей (діти позбавлені батьківського піклування, діти у конфлікті з законом, сім'ї, що перебувають у складних життєвих обставинах тощо) та в об'єднаних територіальних громадах, не дозволяють їй в повному обсязі впровадити в діяльності ЗЗСО та забезпечити охоплення великої кількості учнів. Це спонукало авторську групу до адаптації «Програми 15» для впровадження в навчальних закладах в якості факультативного курсу («інтегрованого курсу», пов'язаного з нормативною дисципліною «Основи здоров'я»). Пілотному впровадженню даної адаптованої програми, що отримала назву «Кроки по життю», присвячене представлено дослідження.

Мета дослідження: представити результати пілотного впровадження курсу «Кроки по життю» як адаптованої версії комплексної програми профілактики ВІЛ та соціально-небезпечних явищ «Програма 15» в навчальних закладах Луцька та Черкас; обґрунтувати можливість його застосування в якості факультативного курсу у загальноосвітньому закладі.

Матеріал і методи дослідження. Для оцінки можливостей впровадження профілактичної програми «Кроки по життю» у якості факультативного курсу в 2018-19 н.р. в рамках проекту ««Програма 15»: профілактика ВІЛ-інфекції та підтримка психосоціального здоров'я в Україні» було проведено пілотне дослідження в двох загальноосвітніх навчальних закладах м. Луцьк та Черкаси. Метод дослідження – формувальний експеримент, оснований на дизайні когортного дослідження.

Характеристика програми, що пілотувалась. Мета факультативного курсу «Кроки по життю»: сприяння розвитку в учасників (батьків та дітей) компетентностей, необхідних для запобігання соціально небезпечним захворюванням та явищам на індивідуальному і сімейному рівні, та створення умов для впровадження профілактики даних проблем на рівні громади. Запропонований факультативний курс вирішує наступні **завдання:** 1) привернути увагу учнів та батьків до соціально-небезпечних захворювань та явищ (ВІЛ, захворювань, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ), вживання психоактивних речовин, насильство тощо) як актуальної проблеми сучасності; 2) сформувати в учасників коректні уявлення щодо соціально-небезпечних явищ та захворювань, їхніх причин, наслідків та засобів їхнього запобігання; 3) сприяти розвитку в учасників базових навичок відповідальної поведінки в ситуаціях, пов'язаних із соціально-небезпечними явищами, вміння приймати адекватні рішення у ризикованих ситуаціях, особистих якостей, необхідних для успішного подолання викликаних соціально-небезпечними явищами проблем (відповідальності, критичного мислення, толерантності тощо); 4) сприяти усвідомленню учасниками цінностей здоров'я, благополуччя, особистої гідності та відповідальності як основи формування у них безпечної щодо соціально-небезпечних захворювань та явищ поведінки; 5) посилити мотивацію учасників щодо дотримання норм здоров'я, впровадження відповідальної поведінки та досягнення особистісних змін, необхідних для запобігання соціально-небезпечним захворюванням та якостям. Факультативний курс за структурою та змістом відповідає «Програмі 15», передбачає залучення до навчання як дітей, так і їхніх батьків, проте

враховує особливості навчально-виховного процесу у закладах загальної середньої освіти. Особливостями курсу є:

- синхронізоване викладання основних тем курсу для учнів та для батьків. Робота з дітьми проводиться в рамках факультативної дисципліни протягом навчального року (1 академічна година на тиждень). Робота з батьками – у формі тематичних батьківських зборів або школи батьківської майстерності (5 зустрічей тривалістю 3 години протягом навчального року);
- викладання окремих тем для дітей та дорослих проводиться у гендерно-диференційованих групах (окремо – в групах хлопців та дівчат, матерів та тат), що дозволяє створити атмосферу довіри та забезпечити ефективнішу комунікацію в групах, подолати внутрішні емоційні бар'єри учасників;
- основна форма проведення занять – тренінг. В факультативному курсі залишено ключові вправи кожної теми базової «Програми 15». Проведення всіх передбачених програмою курсу вправ та їхня послідовність є обов'язковою;
- викладання курсу здійснюється одним або двома викладачами-тренерами. Викладачами факультативного курсу «Програма 15» можуть виступають штатні працівники ЗЗСО – практичні психологи, соціальні педагоги, педагоги, які мають підготовку з проведення профілактичних або просвітніх тренінгів.
- проведення обов'язкової оцінки результатів за допомогою початкового (напередодні початку викладання) та заключного (після останньої зустрічі) опитування.

Учасники. В дослідженні брали участь 75 учнів 8-9 класів двох загальноосвітніх шкіл, 40 з яких склали експериментальну групу, 33 – групу порівняння (далі – контрольну групу). Експериментальна група складалася з 20 хлопців і 20 дівчат, контрольна – з 17 хлопців та 18 дівчат. Діти та їхні батьки були проінформовані про зміст та експериментальний характер програми та надали згоду щодо участі у її впровадженні.

Організація дослідження. Відповідно до методики дослідження, серед учнів 8-9 класів навчальних закладів було проведено опитування, спрямоване на оцінку їхньої обізнаності з проблем, на запобігання яких спрямована програма, настанов щодо ризикованої поведінки, цінностей, що можуть лежати в основі такої поведінки, а також характеру взаємовідносин з батьками та самооцінки. Після цього частина учнів за власним бажанням протягом навчального року брала участь у за програмою «Кроки по життю» в формі факультативного курсу, інша – оволодівали відповідними знаннями і навичками в рамках вивчення нормативних навчальних дисциплін. Учасники програми склали експериментальну групу дослідження, інші учні – групу порівняння («контрольну групу»). Окрім того, навчання за скороченою програмою за власним бажанням проходили батьки частини учнів. По завершенню впровадження програми було проведено повторне опитування в обох групах учнів. Отримані таким чином дані були піддані статистичному аналізу, в ході якого порівнювались результати первинного і заключного опитування в експериментальній і контрольній групах, а також вивчалися відмінності між результатами обох груп.

Обмеження дизайну дослідження. Використаний дизайн дослідження не є класичним експериментом, адже експериментальна і контрольна групи не були повною мірою ідентичними і не формувалися за допомогою випадкового відбору. Добровільність участі в навчанні за програмою була умовою впровадження факультативного курсу, проте в рамках експерименту створювала систематичну помилку вибірки. До того ж учні, що склали експериментальну і контрольну групи, навчалися в одних навчальних закладах і могли вільно спілкуватись між собою, обмінюючись отриманою в ході навчання інформацією. Попри це, обраний дизайн відповідав цілям пілотажного дослідження за умов врахування наведених вище обставин при інтерпретації його результатів.

Інструментарій оцінювання, попередня обробка даних та інтерпретація результатів. В ході дослідження був використаний інструментарій оцінювання, аналогічний запропонованому «Програмою 15» [10]. Для оцінки результатів навчання в ході первинного та заключного опитування було проведено анкетування, за допомогою якого діагностувалися:

обізнаність (коректність знань та уявлень) учасників щодо ключових тем програми (ВІЛ та засобів запобігання його інфікуванню, контрацепції, алкоголю й психоактивних речовин (ПАР), насильства); погляди учасників щодо різних проявів ризикованої і деструктивної поведінки; настанови учасників щодо різних видів поведінки в ризикованих ситуаціях; розуміння учасниками цінностей здоров'я та особистої гідності, їх місце в ієрархії цінностей; зміст і методи сімейного виховання та контролю за поведінкою дітей, що використовуються в сім'ях учасників; взаємовідносини батьків і дітей в сім'ях учасників; самооцінка учасників. Кожному з названих індикаторів було присвячене одне або декілька закритих запитань анкети з варіантами відповідей, частина з яких відповідала коректним або безпечним поглядам, настановам або характеристикам, інша – мала зворотний характер. Під час попередньої обробки анкет «правильні» відповіді підсумовувались, що давало можливість визначити рівень коректності або безпечності уявлень чи настанов учасників з того чи іншого питання, а також рівень сприятливості умов їхнього сімейного виховання, і провести статистичний аналіз отриманих результатів. Навчання за програмою з того чи іншого питання вважалось успішним, якщо при порівнянні результатів первинного та заключного опитування в експериментальній та контрольній групах на статистично значущому рівні фіксувались наступні відмінності: 1) в експериментальній групі збільшувались середні загальногрупові показники за ключовими індикаторами; 2) в експериментальній групі збільшувалась частка учасників, що надавали переважно коректні або безпечні (на рівні не менше 70% від максимальних) відповіді; 3) частка учасників експериментальної групи, що поліпшила свої результати, була суттєво більшою за частку тих, хто продемонстрував погіршення показників; 4) в контрольній групі подібної динаміки не спостерігалось або результати експериментальної групи були суттєво кращими за результати контрольної.

Статистичний аналіз. В ході статистичного аналізу даних дослідження використовувались методи: порівняння частотного розподілу та середніх значень (means) – для встановлення відмінностей за індикаторами оцінювання між експериментальною та контрольною групами та між початковим та заключними результатами в кожній із груп дослідження; критерій знакових рангів Вілкоксона для пов'язаних вибірок та критерій U Манна-Уїтні для незалежних вибірок – для визначення рівня статистичної значущості результатів.

Результати дослідження. Аналіз результатів дослідження показав, що навчання за програмою «Кроки по життю» призводить до формування в учнів кращого розуміння різних питань, пов'язаних із ВІЛ-інфекцією та контрацепцією, ніж оволодіння цими знаннями в рамках нормативних навчальних дисциплін. Так, загальний рівень коректності знань учасників експериментальної групи з питань шляхів поширення та засобів запобігання ВІЛ-інфекції підвищився з 5,2 до 8,1 балів за 10-бальною шкалою, в той час як аналогічний показник контрольної групи змінився з 4,8 балів до 6,1 (табл. 1); частка учасників, що продемонстрували достатній рівень обізнаності з даного питання, підвищилась з 35% до 88%, в той час як в контрольній групі – з 31% до 54% (рис. 1); частка учасників, що продемонстрували позитивну динаміку знань щодо ВІЛ, в експериментальній групі склала 83%, в контрольній – 63% (рис. 3).

Таблиця 1

Порівняння результатів оцінювання за основними індикаторами на початку та по завершенню навчання за Програмою «Кроки по життю» в експериментальній (N=40) та контрольній (N=35) групах.

Індикатор	Група	Середні значення за 10-бальною шкалою		
		Початок	Завершення	Знач. ¹
Коректність уявлень щодо ВІЛ	Експ.	5,2	8,1	0,00
	Контр.	4,8	6,1	0,01
	Знач. ²	0,52	0,00	
Коректність знань щодо контрацепції	Експ.	6,4	8,2	0,00
	Контр.	4,9	5,9	0,02
	Знач. ²	0,00	0,00	

Продовження Таблиці 1

Коректність знань та уявлень щодо ПАР	Експ.	7,8	8,5	0,04
	Контр.	8,1	8,2	0,89
	Знач. ²	0,21	0,46	
Коректність уявлень щодо насильства	Експ.	7,0	8,5	0,00
	Контр.	7,2	7,7	0,56
	Знач. ²	0,23	0,04	
Безпечність поглядів щодо ризикованої поведінки	Експ.	5,3	6,2	0,01
	Контр.	5,7	5,3	0,32
	Знач. ²	0,59	0,04	
Безпечність настанов щодо поведінки в ризикованих ситуаціях	Експ.	5,9	6,2	0,29
	Контр.	5,8	5,9	0,52
	Знач. ²	0,88	0,41	

¹ Показник значущості за критерієм знакових рангів Вілкоксона для пов'язаних вибірок.

² Показник значущості за критерієм U Манна-Уїтні для незалежних вибірок

Відмінності є статистично значущими, якщо показники не перевищують 0,05

Аналогічні результати спостерігалися і при оцінюванні знань учасників дослідження з питань контрацепції. Так, в експериментальній групі середній показник за даним індикатором збільшився з 6,4 до 8,2 балів, в той час як в контрольній – з 4,9 до 5,9; частка учасників з переважно коректними знаннями в експериментальній групі збільшилася з 48% до 83%, в контрольній – з 21% лише до 27%, позитивну динаміку продемонстрували 68% учасників експериментальної і 41% – контрольної груп. Відмінності між первинними і заключними результатами експериментальної групи та між заключними результатами експериментальної і контрольної груп з даних питань є статистично значущими (табл. 1; рис. 1, 3).

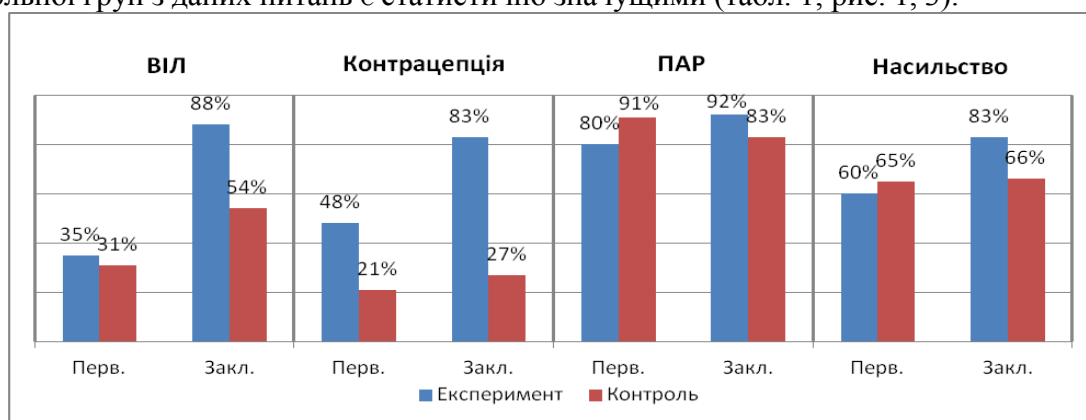

Рис. 1. Частка учасників з переважно коректними уявленнями щодо ключових тем програми «Кроки по життю» в експериментальній (N=40) та контрольній (N=35) групах дослідження на початку та по завершенні впровадження програми, %

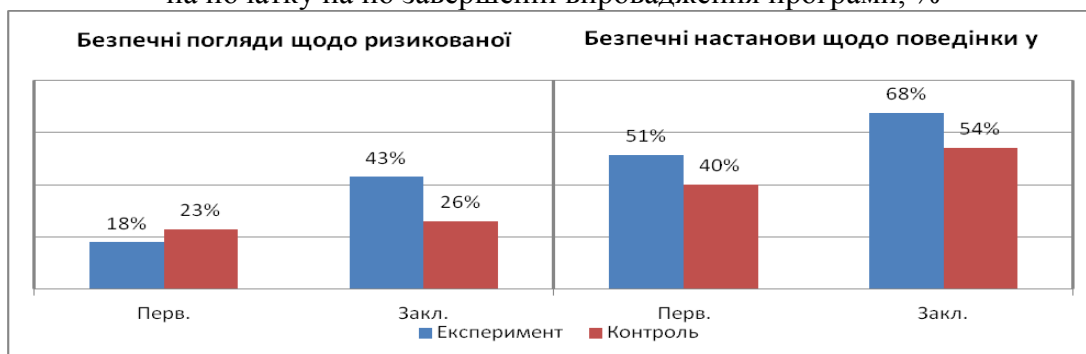

Рис. 2. Частка учасників з переважно безпечними поглядами та настановами щодо поведінки в ризикованих ситуаціях в експериментальній (N=40) та контрольній (N=35) групах дослідження на початку та по завершенні впровадження програми, %

Відмінності в результатах вивчення питань, пов'язаних із проблемами вживання алкогольних напоїв, ПАР, насильством, не були настільки ж значними, як наведені вище, проте теж спостерігались. Так, середній показник коректності уявлень щодо ПАР в експериментальній групі збільшився з 7,8 до 8,5 балів, в той час як в контрольній – практично не змінився; частка учнів, що мала в переважно коректні уявлення щодо ПАР, збільшилась з 80% до 91%, в той час як в контрольній – зменшилася; позитивну динаміку знань з даного питання в експериментальній групі продемонстрували 45% учасників, негативну – 28%, в той час як в контрольній приблизно однакова кількість учасників (34% і 37% відповідно) продемонстрували позитивну і негативну динаміку. Відмінність в показниках експериментальної групи на початку та по завершенню навчання була статистично значущою, проте відмінність результатів між експериментальною і контрольною групами і на початку, і по завершенні програми могла мати випадковий характер. Більшою мірою підтвердженими є позитивні результати вивчення в рамках програми «Кроки по життю» проблеми насильства. Так, середній показник коректності уявлень з даного питання в експериментальній групі збільшився на 1,5 бали (з 7 до 8,5), в той час як в контрольній – лише на 0,5 балів (з 7,2 до 7,7); 65% учасників експериментальної групи поліпшили своє розуміння цієї теми, відмінності мали статистичне підтвердження, проте були менш помітними, ніж при вивченні тем «ВІЛ» та «контрацепція» (див. табл. 1; рис. 1, 3).

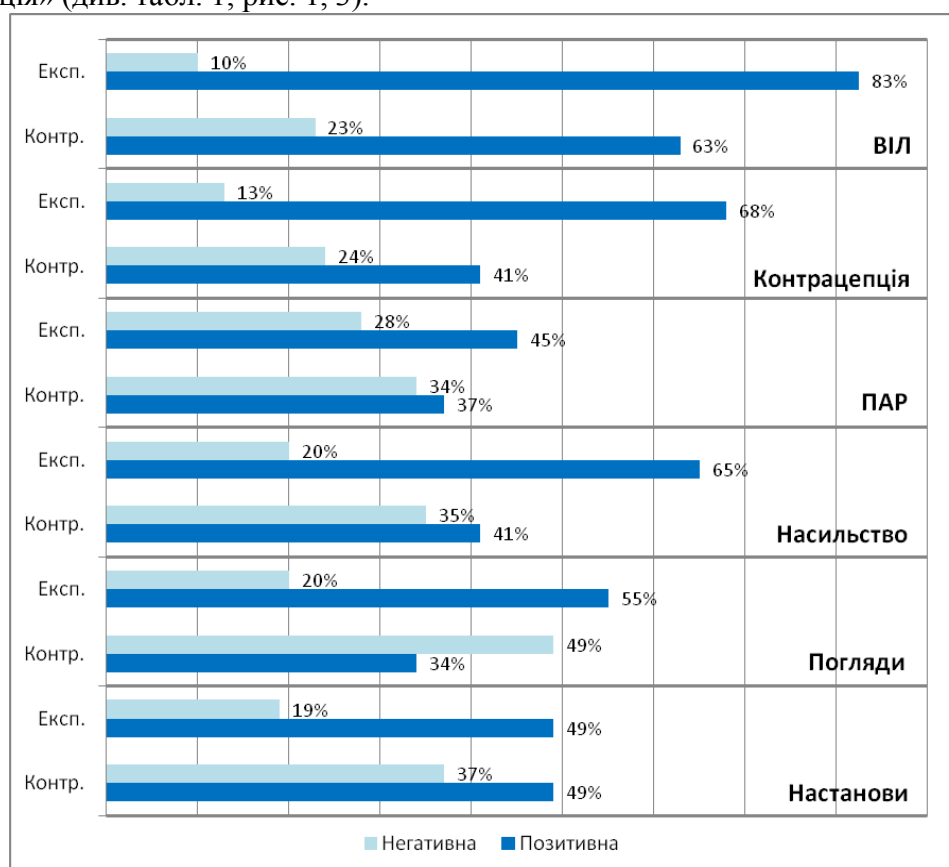

Рис. 3. Розподіл учасників за динамікою основних результатів в експериментальній (N=40) та контрольній (N=35) групах дослідження за час впровадження програми «Кроки по життю»

Окрім змін в уявленнях учасників щодо ключових тем програми «Кроки по життю», в ході дослідження вивчалась динаміка їхніх поглядів та настанов щодо ризикованої поведінки, адже лише через них знання та розуміння можуть вплинути на реальну поведінку людини. Дослідження показало, що за час впровадження програми умовний показник безпечності поглядів щодо ризикованої поведінки в учасників експериментальної групи збільшився з 5,3 до 6,2 балів, в той час як в контрольній групі – зменшився з 5,7 до 5,3 балів (табл. 1); частка учасників, що демонстрували переважно безпечні погляди, в експериментальній групі зросла з 18% до 43%, в той час як в контрольній практично не

змінилась (рис. 2); позитивна динаміка була характерна для 55% учасників експериментальної групи і 34% – контрольної, негативна – для 20% учасників експериментальної і 49% контрольної (рис. 3); відмінності за даним індикатором між експериментальною та контрольною групою були статистично значущими (див. табл. 1). Позитивні зміни в настановах учасників щодо поведінки в ризикованих ситуаціях в експериментальній групі порівняно з контрольною були менш помітними. Так, в експериментальній групі спостерігається зростання як середнього показника за даним індикатором, так і частки тих, хто демонструє переважно безпечні настанови, проте статистично значущих відмінностей із контрольною групою не виявлено (див. табл. 1, рис. 2).

Таким чином, учасники навчання за програмою «Кроки по життю» продемонстрували кращі результати за основними індикаторами оцінювання програми, ніж учні їхніх шкіл, що отримували відповідні знання в рамках нормативних навчальних дисциплін та традиційних виховних заходів. Найбільш помітні відмінності стосувались знання та розуміння питань, пов'язаних із ВІЛ-інфекцією та контрацепцією, менш суттєві – оволодіння знаннями щодо ПАР та насильства, а також формування безпечних поглядів та настанов щодо ризикованої поведінки. При цьому варто зазначити, що ще до початку навчання учні як експериментальної, так і контрольної груп мали достатньо високі показники за індикаторами обізнаності щодо ПАР та насильства, отже на підсумковий результат міг вплинути ефект регресії до середніх показників. До того ж невеликий обсяг експериментальної та контрольної груп створював менші можливості для статистичного підтвердження невеликих відмінностей. Що стосується результатів за індикаторами поглядів та настанов щодо ризикованої поведінки, то необхідно взяти до уваги, що на відміну від знань, погляди та настанови не змінюються безпосередньо після отриманої інформації, багато в чому залежать від особистого досвіду та спілкування із референтним оточенням, є достатньо інертними, отже їхня переоцінка потребує більшого часу.

В ході дослідження вивчався вплив участі у факультативному курсі за програмою «Кроки по життю» на цінності учасників, їхню самооцінку, а також на взаємовідносини учнів з батьками та зміст і методи сімейного виховання в їхніх сім'ях. Останнє було пов'язане із тим, що програма передбачала обговорення проблем взаємовідносин і розвиток комунікативних навичок, а також проведення декількох зустрічей з батьками учнів, присвячених основним питанням курсу. Відповідно до отриманих результатів, близько половини дітей-учасників експериментальної групи відмітили зменшення кількості беззастережних дозволів щодо їх поведінки з боку батьків і збільшення кількості дозволів із застереженням, частіше за учасників контрольної групи відмічали зменшення частоти негативних інтеракцій у взаємовідносинах з батьками. Проте названі відмінності були менш виразними, ніж ті, що були виявлені при оцінюванні «Програми 15» [4]. Суттєвої динаміки та відмінностей між експериментальною та контрольною групою за іншими показниками протягом впровадження програми не виявлено.

Варто також додати, що учні, які пройшли навчання на факультативному курсі за програмою «Кроки по життю», високо оцінили свою зацікавленість програмою (на 5 балів за 5-бальною шкалою – 76,9% учасників, на 4 бали – 23,1%). Серед результатів програми всі учасники назвали отримання необхідної для життя інформації, переважна більшість (75%-80%) – поліпшення необхідних для життя та подолання проблем вмінь і навичок, близько половини – підвищення впевненості у собі та поліпшення взаємовідносин із батьками та однолітками.

Висновки.

1. Профілактика ВІЛ та соціально-небезпечних явищ в рамках шкільних нормативних дисциплін («Основи здоров'я», «Безпеки життєдіяльності» тощо) дозволяє охопити базовою профілактичною інформацією переважну більшість учнів закладів загальної середньої освіти, проте має обмежені можливості у формуванні стійких знань, переконань та життєвих навичок через недостатність умов для застосування інтерактивних форм і методів навчання, брак часу для поглибленого вивчення основних тем, важкість у встановленні довірливих відносин та

позитивної психологічної атмосфери в групах учнів. З іншого боку, ґрунтовні тренінгові програми з даних питань не можуть бути безпосередньо впроваджені в школах через тривалість та інтенсивність занять і необхідність глибокої підготовки тренерів і таким чином не є доступними для більшості учнів. Отже, актуальним є розробка на базі таких програм факультативних курсів, адаптованих для впровадження в умовах загальноосвітньої школи.

2. Програма «Кроки по життю» є результатом адаптації комплексної профілактичної «Програми 15». При збереженні всіх тем і ключових вправ базової програми, «Кроки по життю» розраховані на застосування в формі факультативного курсу протягом навчального року і передбачають залучення у якості викладачів психологів, соціальних педагогів та вчителів шкіл, що мають загальну підготовку до проведення тренінгів. Курс може бути інтегрований до навчальних планів шкіл, дозволяє охопити профілактичним впливом всіх зацікавлених учнів і найбільш вмотивованих батьків, проте, на відміну від «Програми 15», не передбачає глибоке вивчення всіх тем і здійснення системного впливу на поведінку та сімейні відносини учасників.

3. Відповідно до результатів пілотного дослідження, участь у навчанні за програмою «Кроки по життю» дозволяє сформувати у більшості учасників переважно коректні уявлення щодо ВІЛ, контрацепції та насильства, суттєво поліпшити їх знання з даних питань, а також позитивно впливає на їхні погляди щодо ризикованої поведінки. Меншою мірою виразним є вплив факультативного курсу на уявлення дітей-учасників щодо вживання алкоголю та ПАР, а також настанов щодо поведінки у ризикованих ситуаціях. Впровадження факультативного курсу сприяло окремим змінам у сімейному вихованні та взаємовідносинах батьків та дітей в сім'ях учасників, проте такий вплив був менш системним та виразним, ніж вплив Програми 15. Не виявлено відмінностей між експериментальною і контрольною групою щодо динаміки цінностей, самооцінки та оцінки взаємовідносин з батьками. Навчання за програмою отримало переважно позитивну оцінку учасників. Ними було відмічений вплив програми на їхню обізнаність із проблемних питань, вміння та навички, необхідні для вирішення складних життєвих ситуацій.

4. Результати проведеного дослідження дозволяють рекомендувати програму «Кроки по життю» для експериментального впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах у якості факультативного курсу за умов викладання підготовленими для проведення тренінгів працівниками. Оптимальним є проведення факультативного курсу в 9-х – 10-х класах, адже їх учні, з одного боку, вже достатньо вмотивовані та психологічно підготовлені для поглибленого вивчення передбачених програмою тем, з іншого, перебувають у віці, коли більшість підлітків вже можуть безпосередньо зустрітися із проблемами, на профілактику яких спрямована програма. Для забезпечення якості викладання за програмою «Кроки по життю» її викладачам необхідно пройти презентаційний тренінг «Програми 15», отримати методичні матеріали та супервізійну підтримку її майстер-тренерів.

5. Для дослідження ефективності програми «Кроки по життю» в процесі застосування в умовах закладів загальної середньої освіти доцільно провести її експериментальне впровадження в декількох навчальних закладах різних типів та у різних регіонах із формуванням незалежних контрольних груп, аналогічних за характеристиками із експериментальними; порівняння результатів впровадження програми «Кроки по життю» з результатами інших профілактичних програм; проведення оцінки довготривалих результатів навчання за програмою та впливу участі у програмі на поведінку учасників у дорослому віці.

Джерела та література

1. Габора Л. І. Соціально-педагогічні умови профілактики ВІЛ/СНІДу серед старшокласників [Електронний ресурс] : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.05 / Габора Людмила Іллівна ; Ін-т проблем виховання НАПН України. – Київ, 2010. – 18 с.
2. Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні станом на 01.01.2018 р. URL: https://phc.org.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics/hiv-aids-treatment (дата звернення 03.04.2018).
3. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні. За результатами дослідження 2015 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О. М. Балакірева (кер. авт. кол.), Т. В. Бондар, Ю. Ю. Приймак та ін. – К. Поліграфічний центр «Фоліант», 2015 – 200 с.

4. Лютий В.П. Оцінювання «Програми 15»: Основні результати, виявлені проблеми, корисний досвід / Науково-практична конференція «Непомічені підлітки», Київ, квітень 2019. URL : <https://drive.google.com/file/d/1W81NYubmwLsIGGvFskHXXiQ-5sI1-Mjk/view> (Дата звернення: 10.06.2019).
5. Мирошніченко Н. О. Профілактика ВІЛ/СНІДу як соціально-педагогічна проблема у роботі зі старшокласниками / Н. О. Мирошніченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.– Випуск 22: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – С. 82-90
6. Навчання без страху. Як попередити булінг у школі. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/navchannja-bez-strakhu-jak-poperediti-bulinh-u-shkoli-2464087.html?prefer_lang (Дата звернення: 10.06.2019).
7. Насильство щодо дітей в Україні: Всеукраїнське опитування громадської думки / Павлиш С., Гуцуляк І., Лютий В. та ін.; За ред. С.Павлиш, Т.Журавель. – К.: Вид-во ФОП Клименко, 2015 – 146 с.
8. Оперативна інформація про офіційно зареєстровані випадки ВІЛ-інфекції, СНІДу та смертей, зумовлених СНІДом за січень 2018 року URL: https://phc.org.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics/hiv-aids-treatment (дата звернення 03.04.2018).
9. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків : моногр. / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Д.М. Павлова та ін. ; наук. ред. О.М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014. – 156 с.
10. «Програма 15»: Методичний посібник (з питань профілактики ВІЛ-інфекції та підтримки психосоціального здоров'я в Україні) / А.В.Калініна, В.С.Петрович, В.П.Лютий та ін. ; За заг. ред. В.Г.Головатого, У.Б.Долиняк. – К.: ФОП Савійського І.С., 2017. – 808 с.
11. Страшко С. Ефективність програми профілактики ВІЛ/СНІДу серед молоді [Електронний ресурс] / С. Страшко // Імідж сучас. педагога. – 2013. – № 2. – С. 46–48. – Режим доступу : URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2013_2_15 (Дата звернення: 10.06.2019).

References

1. Gabora L. I. Social`no-pedagogichni umovy` profilakty`ky` VIL/SNIDu sered starshoklasny`kiv [Elektronny`j resurs] : avtoref. dy`s... kand. ped. nauk : 13.00.05 / Gabora Lyudmy`la Illivna ; In-t problem vy`xovannya NAPN Ukrayiny`. – Ky`yiv, 2010. – 18 s.
2. Epidemichna su`tuaciya z VIL-infekciyi v Ukrayini stanom na 01.01.2018 r. URL: https://phc.org.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics/hiv-aids-treatment (data zvernennya 03.04.2018).
3. Kurinnya, vzhuy`vannya alkogolyu ta narkoty`chny`x rechovy`n sered pidlitkiv, yakі navchayut`sya: poshy`rennya j tendenciyi v Ukrayini. Za rezul`tatamy` doslidzhennya 2015 roku v ramkax mizhnarodnogo proektu «Yevropejs`ke opy`tuvannya uchniv shhodo vzhuy`vannya alkogolyu ta inshy`x narkoty`chny`x rechovy`n – ESPAD» / O. M. Balakiryeva (ker. avt. kol.), T. V. Bondar, Yu. Yu. Pry`jmak ta in. – K. Poligrafichny`j centr «Foliant», 2015 – 200 s.
4. Lyuty`j V.P. Ocinyuvannya «Programy` 15»: Osnovni rezul`taty`, vy`yavleni problemy`, kory`sny`j dosvid / Naukovo-prakty`chna konferenciya «Nepomicheni pidlitky»», Ky`yiv, kviten` 2019. URL : <https://drive.google.com/file/d/1W81NYubmwLsIGGvFskHXXiQ-5sI1-Mjk/view> (Data zvernennya: 10.06.2019).
5. My`roshnichenko N. O. Profilakty`ka VIL/SNIDu yak social`no-pedagogichna problema u roboti zi starshoklasny`kamy` / N. O. My`roshnichenko // Naukovy`j chasopy`s Nacional`nogo pedagogichnogo univerty`tetu imeni M.P. Dragomanova. Seriya 11. Social`na robota. Social`na pedagogika.– Vy`pusk 22: zbirny`k naukovy`x prac`. – K.: Vy`d-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2016. – S. 82-90
6. Navchannya bez straxu. Yak poperedy`ty` buling u shkoli. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/navchannja-bez-strakhu-jak-poperediti-bulinh-u-shkoli-2464087.html?prefer_lang (Data zvernennya: 10.06.2019).
7. Nasy`l`stvo shhodo ditej v Ukrayini: Vseukrayins`ke opy`tuvannya gromads`koyi dumky` / Pavly`sh S., Guculyak I., Lyuty`j V. ta in.; Za red. S.Pavly`sh, T.Zhuravel`. – K.: Vy`d-vo FOP Kly`menko, 2015 – 146 s.
8. Operaty`vna informaciya pro oficijno zareyestrovani vy`padky` VIL-infekciyi, SNIDu ta smertej, zumovleny`x SNIDom za sichen` 2018 roku URL: https://phc.org.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics/hiv-aids-treatment (data zvernennya 03.04.2018).
9. Pokazny`ky` ta social`ny`j kontekst formuvannya zdorov`ya pidlitkiv : monogr. / O.M. Balakiryeva, T.V. Bondar, D.M. Pavlova ta in. ; nauk. red. O.M. Balakiryeva. – K. : YuNISEF, Ukr. in-t socz. doslidzh. im. O. Yaremenka, 2014. – 156 s.
10. «Programa 15»: Metody`chny`j posibny`k (z py`tan` profilakty`ky` VIL-infekciyi ta pidtry`mky` psy`xosocial`nogo zdorov`ya v Ukrayini) / A.V.Kalinina, V.S.Petrovy`ch, V.P.Lyuty`j ta in. ; Za zag. red. V.G.Golovatogo, U.B.Doly`nyak. – K.: FOP Savijs`kogo I.S., 2017. – 808 s.
11. Strashko S. Efekty`vnist` programy` profilakty`ky` VIL/SNIDu sered molodi [Elektronny`j resurs] / S. Strashko // Imidzh suchas. pedagoga. – 2013. – # 2. – С. 46–48. – Rezhy`m dostupu : URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2013_2_15 (Data zvernennya: 10.06.2019).

Vadym Luty, Valeriy Petrovych. «Life steps»: adaptation of the preventive program «Program 15» to the implementations in general academic schools .

Aim of the research. The article considers the state of HIV and other dangerous diseases preventive work in the general education establishments of Ukraine and the results of the pilot implementation of the complex preventive training «Program 15» in the educational institutions of Lutsk and Cherkassy within the framework of the project

carried out by the Ukrainian fund «Welfare of children» (with support of the Protestant Agency for Diakonia and Development – Bread for the World – Protestant Development Service) in 2018-2019. The aim of the research is to substitute the necessity of the school elective classes on the prevention of HIV and socially-dangerous phenomena and diseases as well as presentation of the experimentally confirmed abilities of the course «Life steps» which was developed on the basis of the «Program 15». **Methods of the research.** In course of the research the forming experiment with a group for comparison (group research) was used. The research was performed among the 8th-10th graders and part of them were trained under the program «Life steps». Another part of the pupils were studying the similar topics only within the framework of the obligatory subjects. The results of the training were analyzed statistically. **Results.** The authors justify the requirements concerning effective school program on the prevention of HIV and socially dangerous phenomena: refusal from the pure informative approach, necessity of formation with the pupils of the values of health and responsibility as well as skills of the safe behavior, implementation of the interactive forma and methods of teaching. On the basis of the analysis of the experimental data the authors confirm the effectiveness of the preventive program «Life steps» in terms of formation of the correct views and safety of the attitudes of the pupils to HIV, birth control, use of the hallucinogenic drugs and domestic violence. Besides, they justify a possibility of its implementation as an elective course complementing and developing knowledge and skills of children acquired after the study of the normative subjects of the general education schools.

Keywords: HIV-infection, socially-dangerous phenomenon, social prevention work, primary prevention work.

Вадим Люты́й, Валерий Петрович. «Шаги по жизни»: адаптация профилактической «Программы 15» к внедрению в условиях общеобразовательной школы

Цель исследования. В статье рассмотрено состояние профилактики ВИЧ и социально опасных явлений в заведениях общего среднего образования Украины и представлены результаты пилотного внедрения адаптированной версии комплексной профилактической тренинговой «Программы 15» в учебных заведениях Луцка и Черкасс. Цель представленного исследования: обоснование необходимости школьных факультативных курсов профилактики ВИЧ и социально опасных явлений и заболеваний; презентация экспериментально подтвержденных профилактических возможностей курса «Шаги по жизни», разработанного на основе «Программы 15». **Методы исследования.** Во время выполнения исследования использовался формирующий эксперимент с группой сравнения (когортное исследование). Исследование проводилось среди учеников 8-10 классов, часть из которых участвовала в обучении по программе «Шаги по жизни», другая – изучала аналогичные темы лишь в рамках нормативных дисциплин. Данные относительно результатов обучения в группах были поданными статистическому анализу. **Результат.** Авторы на основе анализа эмпирических данных доводят эффективность программы «Шаги по жизни» в формировании корректных взглядов и безопасных наставлений учеников относительно ВИЧ, контрацепции, употребления психоактивных веществ и бытового насилия; обосновывают возможность ее применения в качестве факультативного курса, который должен дополнять и развивать знания и навыки детей, полученные в результате изучения ими нормативных дисциплин общеобразовательной школы.

Ключевые слова: ВИЧ-инфекция, социально опасное явление, социальная профилактика, первичная профилактика, факультативный курс.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2019 р.

УДК [378.016 : 364-051] : 061.1 ЄС

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Катерина Павелків,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Рівненський державний гуманітарний університет, pavelkiv.k@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.29038/2415-8143-2019-02-138-145>

Мета дослідження: схарактеризувати теоретичні засади іншомовної підготовки фахівців соціальної сфери в європейському освітньому просторі. У статті здійснено системний аналіз теоретичних засад іншомовної підготовки фахівців соціальної сфери в європейському освітньому просторі, що дало змогу виокремити й схарактеризувати ряд провідних принципів іншомовної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в країнах Євросоюзу у контексті компетентнісного підходу. **Методи дослідження.** Для реалізації мети дослідження використано комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих методів